

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

УДК 347. 151/161 [477.87+439+437+439.22]

Булеца Сібілла Богданівна

**ПРАВО ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я
ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РЕГУЛЮВАННЯ В
УКРАЇНІ, УГОРСЬКІЙ, СЛОВАЦЬКІЙ ТА ЧЕСЬКІЙ
РЕСПУБЛІКАХ**

Спеціальність 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2005

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі цивільного права Одеської національної юридичної академії України Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Харитонов Євген Олегович,
Одеська національна юридична академія
завідувач кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Жилінкова Ірина Володимирівна,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, професор кафедри
цивільного права № 1

кандидат юридичних наук, доцент
Зілковська Людмила Михайлівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечнікова

Провідна установа Львівський національний університет
імені Івана Франка, кафедра цивільного
права, Міністерство освіти і науки
України, м. Львів

Захист відбудеться 14 травня 2005 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 12 квітня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Конституція України проголосила життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю. Законодавство України регламентує зміст особистих немайнових прав фізичної особи. Центральне місце в системі прав, що забезпечують природне існування людини, є право на життя та здоров'я. У червні 1998 р. була визначена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, де зазначено, що її національні інтереси потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС. У сфері налагодження стійких міжнародно-правових зв'язків особливий інтерес для України становлять найближчі сусіди - Угорщина, Словаччина та Чехія, оскільки в результаті вступу Чехії, Словаччини, Угорщини в ЄС їх законодавство має відповідати європейським вимогам. Великого значення у вирішенні цієї проблеми набуває вивчення історії державно-правового досвіду країн Центральної Європи, визначення можливостей та напрямків співробітництва з ними відповідно до нових політичних реалій.

Це зумовлює доцільність порівняльного аналізу законодавства України, Угорщини, Чехії та Словаччини стосовно права на життя та здоров'я як основного права фізичної особи шляхом зіставлення норм цивільного законодавства цих країн, виявлення та аналізу рис, які характеризують схожість та відмінність певних правових явищ.

Актуальність дисертаційного дослідження права на життя та права на здоров'я як об'єктів цивільних прав зумовлена тим, що зміст права на життя та права на здоров'я конкретизований у ст.281 Цивільного кодексу України, проте у цій нормі не містяться визначення поняття права на життя та права на здоров'я, залишаються не розкритими зміст права на медичну допомогу, не конкретизовано права пацієнта, права та обов'язки лікаря тощо. Потребують доповнення норми стосовно змісту права на життя та права на охорону здоров'я.

Новий ЦК України виходить з того, що право на життя та здоров'я треба розглядати як категорію більш широку, об'ємну, таку, що викликає необхідність перегляду низки юридичних концепцій та вимагає розробки нових підходів до правового регулювання у цій сфері на сучасному етапі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до програми наукових досліджень Одеської національної юридичної академії: комплексна цільова програма №01010001195 "Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави", затверджена рішенням вченої ради Одеської національної юридичної академії протокол №6 від 23 лютого 2001 року.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування цивільно-правового змісту права на життя та здоров'я як об'єкту цивільних

прав та розробка комплексного підходу до аналізу правової природи, специфіки правового регулювання права фізичної особи на життя та здоров'я, розкриття закономірності правової природи цих прав, впровадження пропозицій щодо вдосконалення їх правової охорони з використанням результатів порівняльного аналізу на матеріалах України, Угорщини, Словаччини та Чехії.

Для досягнення вказаної мети вирішувалися такі завдання:

- визначення ознак і поняття прав людини та їх співвідношення з особистими немайновими правами фізичних осіб;
- класифікація права на життя та здоров'я людини (фізичної особи);
- визначення моменту виникнення та припинення права на життя та здоров'я;
- визначення юридичної природи права на життя та здоров'я в системі цивільних прав;
- формулювання дефініції таких понять, як “життя”, “здоров'я”, “право на життя та здоров'я фізичної особи”, “охорона здоров'я”, “медична допомога” тощо;
- визначення змісту поняття суб'єктивного права людини на життя та здоров'я і його цивільно-правового змісту;
- аргументація необхідності розмежування права на лікування та репродуктивних прав;
- аналіз способів захисту цивільних прав щодо їх застосування для поновлення порушеного права на життя та здоров'я фізичної особи;
- виявлення недоліків нормативно-правового регулювання права на життя та здоров'я фізичної особи;
- визначення прав та обов'язків пацієнта;
- розробка конкретних пропозицій стосовно вдосконалення чинного законодавства у сфері регулювання та захисту права на життя та здоров'я фізичної особи.

Об'єктом дослідження є право фізичної особи на життя та здоров'я як особисте немайнове право та правове регулювання права на життя та здоров'я фізичної особи, а також відносини, пов'язані з проблемою права людини на життя та здоров'я з позицій їх цивільно-правового регулювання, загальні тенденції та закономірності їх розвитку.

Предметом дослідження є порядок регулювання права на здоров'я та життя людини й охорона цих прав, порушення яких може завдати шкоду інтересам власника, система нормативно-правових актів, що становлять сучасний правовий інститут прав людини, особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування фізичної особи, судова практика та літературні джерела щодо юридичної природи та механізму забезпечення і реалізації суб'єктивного і об'єктивного прав людини на життя та здоров'я.

Методи дослідження. У процесі аналізу досліджуваних проблем, що охоплюються в дисертації, було використано сукупність методів наукового пізнання: діалектичний, історичний, логіко — юридичний, соціологічний, системно-структурний, порівняльно-правовий. Методологічну основу роботи становить діалектичний метод пізнання правових явищ. Право на життя та здоров'я людини розглядаються як невід'ємні, абсолютні та найвищі соціальні цінності. Ця обставина визначає і динаміку нормативного регулювання, охорони життя та здоров'я людини та пошук правових способів їх захисту в разі порушення. Дослідження й аналіз результатів цивільно-правової науки, міжнародно-правових актів, чинного законодавства України, Угорщини, Словаччини та Чехії та практики їх застосування у сфері права на життя та здоров'я проведено за допомогою системно-структурного, порівняльно-правового й соціологічного методів, за умови, що право на життя та здоров'я становить самостійний елемент особистих немайнових прав людини. Висновки як результат глибокого історичного аналізу процесу розвитку національного та міжнародного права побудовані на вимогах формальної логіки щодо визначеності, несуперечності, послідовності й обґрунтованості суджень. Сформульовані законодавчі пропозиції ґрунтуються на загальнотеоретичних і цивілістичних конструкціях.

Теоретичною базою дослідження послужили праці науковців-фахівців у різних галузях права: М.М. Агаркова, С.С. Алексєєва, М.О. Баймуратова, А.В. Белявського, С.М. Братуся, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, Я. Доргонца (Jan Dorgones), А.А. Єрошенко, Й. Габора (Jobbagyi Gabor), І.В. Жилінкової, О.С. Іоффе, К. Кнапа (Karel Knapp), В.М. Коссака, Л.О. Красавчикової, Л.В. Красицької, Н.С. Кузнецової, М.С. Малєїна, М.М. Малєїної, М.І. Матузова, І.Б. Новицького, П. Ференца (Petrik Ferenc), Й.О. Покровського, М.А. Придворова, О.О. Пунда, П.М. Рабіновича, З.В. Ромовської, В.О. Рясенцева, А.М. Савицької, Н.О. Саніахметової, В.І. Сенчищева, О.П. Сергєєва, О.Д. Святоцького, Р.О. Стефанчука, В.Л. Суховерхого, Т. Дьордя (Tat Gyorgy), Ю.К. Толстого, Є.П. Торкановського, К.А. Флейшиць, Є.О. Харитонова, С.А. Чернишова, Я.М. Шевченко, М.Я. Шимінова, Р.Б. Шишки, Л.С. Явича, К.К. Яїчкова та ін.

Нормативну основу дослідження складають Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, а також національне законодавство різних держав, зокрема Цивільні кодекси України, Угорщини, Словаччини та Чехії, Конституції України, Угорщини, Словаччини та Чехії і постанови Пленуму Верховного Суду України та Конституційного Суду Угорщини.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота являє собою перше в Україні комплексне дослідження проблеми права на життя та здоров'я фізичної особи як об'єкта цивільного

права шляхом порівняльного аналізу, в якому обґрунтовуються нові в теоретичному аспекті і важливі в практичному відношенні положення, зокрема:

1. Вперше проведено комплексне порівняльне дослідження права на життя та здоров'я фізичної особи в Україні, Угорщині, Словаччині та Чеській Республіці, що дозволило встановити спільні риси та відмінності у виявленні сутності та властивостей вказаних прав, врахувати здобутки і прогалини правового регулювання у зазначеній сфері у вищеназваних країнах і запропонувати нове та уточнене бачення категорій, які є предметом дисертаційного дослідження, і пов'язаних з ними цивільних відносин.

2. Запропонована уточнена дефініція, відповідно до якої особисті немайнові права, не пов'язані з майновими, становлять сукупність законодавчо закріплених, невід'ємних від особистості абсолютних благ, які не мають економічного змісту і надають фізичній особі можливості за своїм розсудом і без втручання інших осіб визначати власну поведінку.

3. Уточнено доповнення і розширено класифікацію особистих немайнових прав, не пов'язаних із майновими, з метою характеристики права на життя і здоров'я як підсистеми відповідної системи.

4. Вперше поставлено питання про доцільність розгляду права на життя і здоров'я не як єдиного поняття, а як комплексу 2-х понять: 1) “право на життя”, 2) “право на здоров'я”, являючи собою певну цілісну систему “право на життя та здоров'я”, разом із тим може розглядатися як сукупність прав, що виникають стосовно окремих об'єктів.

5. По-новому розкривається поняття “життя та здоров'я людини”, “право на життя та право на здоров'я”, де життя людини - це фізичний, психічний, духовний та біосоціальний стан існування людини, який виникає з моменту зачаття і продовжує існувати до моменту біологічної смерті людини, визнаної компетентними органами охорони здоров'я. Право на життя - це закріплена нормами права можливість користуватися цим правом, вимагати від інших суб'єктів права не порушувати це право та звертатися у випадку порушення права на життя за захистом до органів державної влади і судових органів. Здоров'я - це повноцінний фізичний, психічний, фізіологічний та психологічний стан людини, який залежить від факторів навколишнього середовища та соціальних умов життя людини при відсутності фізичних, моральних страждань та душевних переживань. Право на здоров'я у цивільно-правовому аспекті розглядається як особисте немайнове право, що виникає з приводу особливого блага - здоров'я людини і є не лише нематеріальним благом, а й великою соціальною цінністю.

6. Вперше визначено та обґрунтовано необхідність визначення прав та обов'язків пацієнтів і лікарів на законодавчому рівні.

7. Вперше запропоновано введення поняття “воля живого”, тобто остання воля хворої людини, запропоновано систему юридичних заходів, спроможних захистити право на життя від неправомірних втручань у нього.

8. По-новому обґрунтовується правовий підхід до понять “пацієнт - особа, яка лікується у лікаря” і “хворий — особа, яка не звернулася до лікаря”.

9. Запропоновано поділяти пасивну еутаназію на два види: 1) внутрішнє вольове рішення хворого; 2) зовнішнє вольове рішення інших осіб та обґрунтовано доцільність легалізації пасивної еутаназії за внутрішнім вольовим рішенням хворого.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення роботи, а також висновки і пропозиції знайшли своє систематизоване відбиття у запропонованих змінах до чинних нормативних актів та доповненнях до них: пропонується доповнити книгу II Цивільного кодексу України - розділом “Право на обстеження та лікування”, внести зміни й доповнення до статей Сімейного кодексу, а також прийняти Закон України “Про права та обов'язки лікаря та пацієнта”. Матеріали дисертації можуть бути використані для вдосконалення законодавства України, з перспективою подальшого зближення із законодавством Європейських країн, у навчальному процесі під час підготовки підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій для студентів юридичних ВНЗ, при читанні лекцій з курсу “Цивільне право України”, у курсах та спецкурсах з порівняльного правознавства у сфері цивільного права, курсу “Європейське право” та відповідних спецкурсів з цивільного права. Деякі положення там висновки дисертації, які мають дискусійний характер, можуть скласти підґрунтя для наступних наукових досліджень.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Робота виконана на кафедрі цивільного права Одеської національної юридичної академії. Вона частинами і в цілому обговорювалася на засіданнях кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії, куди додатково запрошувалися фахівці з проблематики, яка стосується прав людини.

Погляди дисертанта на деякі проблеми, порушені дослідженні, були викладені на: III міжнародній науково-методичній конференції “Римське право і сучасність” (м. Одеса, Одеська національна юридична академія, 2004р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Реформування політико — правової системи України в контексті європейського вибору” (Ужгород, Ужгородський національний університет, 2003 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Правовий статус національних меншин” (Ужгород, Ужгородський національний університет, 2003 р),

Результати дослідження використовувалися при проведенні практичних занять з курсу “Цивільне право та Цивільний процес України” та “Сімейне право” в Ужгородському національному університеті.

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення й висновки дисертаційної роботи викладені в трьох статтях у наукових фахових виданнях України та в трьох тезах доповідей та наукових повідомлень.

Структура дисертації відображає завдання, предмет та логіку

дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатку. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 230 сторінок, з них основний текст - 190 сторінок, кількість використаних джерел - 367, додатків - 10 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі містяться положення, що обґрунтовують актуальність обраної теми, визначаються об'єкт, предмет і мета дослідження; аргументуються методи; формулюється наукова новизна роботи, підкреслюється теоретичне й практичне значення основних положень дисертації й отриманих висновків; вказується ступінь апробації результатів дослідження та наявність публікацій за темою дисертації.

Розділ перший “Огляд літератури І теми та обрання напрямків дослідження” присвячений з'ясуванню стану дослідження в науковій літературі сутності понять, що є ключовими в дисертації.

Аналізуючи літературу виявлено, що Ж.-Ж Руссо вважав, що соціальні можливості володіти особистими немайновими благами і є основними правами людини, які існують незалежно від їх державного визнання, як існує і саме право на життя.

Розглянуто поняття прав людини, особистих немайнових прав, підкреслено, що вони є невід'ємні, оскільки в центрі вчення Локка - система природних прав і свобод особистості, які включають право на життя, право на свободу, право на майно. З одного боку, Локк виділяє право на життя, нагадуючи, що життя священне, тому що людина - творіння Бога. Головне, щоб ніхто не міг присвоїти життєві сили іншої людини.

Й.О. Покровський писав, що є такі невід'ємні права людини, які ніяким чином не можуть бути знищені, навіть для держави в цілому вони недосяжні. Слід зазначити також, що право на життя не містить економічного змісту. Це право, на відміну від майнових прав особи, не можна виразити в грошовому еквіваленті.

Розвиваючи цю думку, С.С. Алексєєв наголошував, що невід'ємні права людини покликані утверджувати, незалежно від стану суспільства, високу гідність і свободу людини, високі духовні і моральні начала особистості

Вперше захист особистого права (прав на життя та здоров'я) в Угорщині починається у кінці XIX на початку XX століття. З початку XIX ст. іде все більший розвиток приватного права, і це спричинило появу праць таких вчених, як І. Франк (Frank Ignac), 1829р., Я. Фогоросі (Fogorasi Janos), 1834 р, Г. Венсел (Wensel Gusztav), 1863р., Злінскі І. (Zlinski Imre) 1880р. Саме ці праці на початку 1900р стали основою цивільного права Угорщини.

Огляд та аналіз літератури дозволяє встановити, що традиційно в Україні вживається поняття “особисте немайнове право”, а у праві Угорщини, Словаччини та Чехії — “особисте право”, “немайнове право”. При визначенні поняття “права людини” у науковій літературі і законодавстві вживається формулювання “права і свободи людини”. Терміни “права” і “свободи” не є тотожними, бо права - це протиставлення обов'язку влади здійснити певні дії, спрямовані на реалізацію цього права. Якщо йдеться про “свободу”, то це означає, що існує певна сфера життя індивіда, якої влада не повинна торкатися, тобто це заборона втручатися у певну сферу життя індивіда. У держави в особі її органів виникає обов'язок для реалізації цих прав (забезпечення таємниці про стан здоров'я хворого) і обов'язок не втручатися в приватну сферу людини (приватне та сімейне життя). Важливе значення для правового аналізу прав на життя та здоров'я має історія сучасного католицького вчення про права людини. Так, І.Є. Фарбер дотримується думки, що права людини — це соціальні можливості індивіда мати певні блага. О.А. Лукашова вважає, що права людини — це визначені нормативно структуровані властивості та особливості буття особи, які виражають її свободу і є невід'ємними та необхідними способами, умовами її життя, її взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами. Уперше термін “особисті блага” застосував 1938р. М.М. Агарков, присвятивши їм окремий, параграф підручника.

Н.Д. Єгоров пропонує виділити три основні групи особистих немайнових прав, не зв'язаних з майновими: 1) право на немайнові блага, що індивідуалізують особистість (право на ім'я, на власне зображення, на честь і, гідність); 2) право на особисту волю; 3) право на недоторканність особистого життя (права на особисту документацію, на таємницю особистого життя, на таємницю особистого спілкування і на недоторканність житла).

Петрік Ференц здійснює поділ особистих немайнових прав на 2 групи: 1) особисті права, які обслуговують захист цінностей, що пов'язані з особистістю; 2) правове регулювання права інтелектуальної власності особи (захист промислової власності, авторського права) [46, с.30]. Цей поділ, на нашу думку, є більш вдалим, оскільки чіткіше відокремлює особисті права від грошового виразу.

М.Н. Малєїна пропонує низку класифікацій: крім відомого нам легального розподілу на особисті немайнові права, пов'язані і не пов'язані з майновими, вона виділяє, в залежності від структури зв'язку учасників, абсолютні (з обов'язком, що передбачений для необмеженого кола суб'єктів) і відносні права (з обмеженим колом зобов'язаних суб'єктів); Право на життя має абсолютний характер, тобто є не тільки невід'ємним, але й таким, що не підлягає обмеженню. Це право проголошується всіма міжнародно-правовими актами про права людини і практично всіма конституціями країн світу як невід'ємне право людини, яке охороняється законом. Ніхто не може

бути свавільно позбавлений життя. Серед властивих людині інтересів виділяють правові інтереси, який виходить із загальноправових принципів, із природного права. Основою поведінки людини є її воля. Як відзначає В.Н. Кудрявцев, “...головне, у чому полягає воля, — це можливість вибору, права особи”. Зауважимо, що стосовно місця особистого немайнового права існували три позиції.

В.Ф. Яковлев порівняв особисті немайнові відносини з відносинами власності. Наведений огляд літератури свідчить про те, що право на життя та право на здоров'я - це невід'ємне, абсолютне право фізичної особи, це основні права людини. Право на життя та право на здоров'я належить до першої групи прав фізичної особи, що забезпечують соціальне буття. В дисертації ставиться проблема визначення цивільно-правового об'єкта права на життя та здоров'я. З врахуванням правової думки різних науковців відзначимо, що всі вони підкреслюють те, що серед цих прав основними є право на життя та право на здоров'я. На нашу думку, вони є тотожними, оскільки позначають одне поняття. У зв'язку з тим, що основна частина особистих немайнових прав виникає з моменту народження, стверджується, що вони є природними правами людини.

Розділ другий “Загальна характеристика права на життя та здоров'я фізичної особи” містить три підрозділи, присвячені визначенню поняття права на життя та права на здоров'я і дослідженню норм, які регулюють відносини у сфері реалізації права на життя та здоров'я.

Підрозділ 2.1. “Формування у цивільному законодавстві поняття права на життя та здоров'я людини як основного права людини” присвячено аналізу витоків категорій “права людини”, “права на життя та здоров'я”.

У Середньовічній Європі людина сама регулювала питання, пов'язані з правилами свого життя. Очевидно, моральні настанови — це перші загальнообов'язкові норми, що виникли із системи табу і заборон примітивного суспільства. Таким чином, права на життя, свободу і задоволення природних потреб є невідчужуваними, оскільки в протилежному разі моральне суспільство не існуватиме. Уявлення про права людини могли виникнути в суспільстві, де проявлявся підвищений інтерес до потреб окремої особистості, її вільного розвитку. Таким періодом європейської історії з погляду проблематики дисертації є епоха Відродження. Розглянувши права людини як такі, з яких випливають право на життя, необхідно відмітити, що право на життя не є одним із перших, яке знайшло своє текстуальне закріплення в комплексі нормативних актів, що, об'єднані в одне загальне поняття — право прав людини. Велика Хартія вольностей в XIII ст. закріпила лише гарантії особистої недоторканності. Під час Великої французької революції рівність і свобода були проголошені як основні цінності. Тільки в Декларації незалежності США, прийнятої 1776 р.

закріплено, що всі люди рівні і наділені невідчужуваними правами, до числа яких належить життя. Згодом у Загальній декларації прав людини право на життя отримує закріплення суб'єктивного права: “Кожна людина має право на життя...”. Таким чином чітко закріплення право на життя отримало у Загальній декларації прав і свобод людини, а в подальшому в Цивільному кодексі України, Угорщини, Словаччини та Чехії.

Разом із правом на здоров'я, відбувався розвиток лікарської діяльності, відтак формувалися і головні морально-етичні принципи стосунків лікаря та хворого. Вже в Кодексі царя Хаммурапі, укладеному понад 2000 років до н.е., містяться свідчення законодавчого регулювання стосунків лікаря та хворого. Це правила надання лікарської допомоги, оцінка роботи лікаря, плата за різноманітні види лікарської допомоги, відповідальність за помилку. Закони Ману регулювали відповідальність за неправильне лікування, розголошення лікарської таємниці.

Конституцією України ст. 49, статутом ВООЗ та ст.3 Основ законодавства про охорону здоров'я закріплено право кожної людини на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування та питання захисту прав громадян у галузі охорони здоров'я.

Вперше у міжнародному масштабі право людини на здоров'я було визнано Статутом ВООЗ, прийнятим Міжнародною конференцією охорони здоров'я у Нью-Йорку 22 липня 1946р., де зазначено, що здоров'я є станом повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише характеризується відсутністю хвороб чи фізичних дефектів, та 1948 р. ст.25 Загальної декларації прав людини.

Таким чином, право на здоров'я тісно пов'язане з правом на життя, але це не однакові за правовою природою права, бо вони мають різний зміст елементів та різний об'єкт правового регулювання.

В Угорщині, Словаччині та Чехії правові приписи, які стосуються права на життя та здоров'я, включені в так зване “медичне право”, яке є не самостійною галуззю права, а специфічним, комплексним та відносно самостійним правовим полем. Відносини виникають не лише між лікарем та хворим, але й іншими суб'єктами права. Медичне право включає в себе медичні нормативно-правові акти та нормативно-правові договори. За законодавством цих країн, відносини між лікарем та пацієнтом мають цивільно-правовий характер, бо базуються на цивільно-правовому договорі між ними.

Реалізація права на здоров'я ґрунтується на таких принципах: 1) лікар та пацієнт - “партнери” у досягненні мети (одужання хворого), їхні відносини базуються на основі взаємодовіри; 2) високі вимоги до фахового рівня лікаря, постійне удосконалення ним професійних якостей, високі моральні принципи, 3) право хворого на вибір лікаря, методи лікування, відмову від лікування тощо; 4) цивільно-правовий (приватноправовий)

характер відносин між пацієнтом та лікарем; 5) хворий зобов'язаний дотримуватися всіх рекомендацій лікаря.

У підрозділі 2.2. “Поняття “права на життя” та “здоров'я фізичної особи” досліджується загальне поняття “права на життя” та “здоров'я фізичної особи”.

У правознавстві існують дві основні теорії стосовно моменту виникнення права на життя: 1) “pro life”, згідно з якою життя людини починається з моменту зачаття; 2) “pro choice”, відповідно до якої життя людини починається з моменту народження.

За законодавством Угорщини, Словаччини та Чехії, право на життя (як і правоздатність) виникає з моменту зачаття, якщо дитина народиться живою. Слово “якщо” свідчить про необхідну умову народження дитини живою. В Україні цивільна правоздатність виникає з моменту народження, запровадження змін стосовно виникнення правоздатності з моменту зачаття при умові народження живою, дало б можливість скасувати статтю 1222 ЦК України, оскільки б не виникало питань стосовно виникнення цивільних прав у особи, яка народилася живою.

Для гарантування права на життя ненародженої дитини у випадках, коли вагітна жінка хоче перервати вагітність, пропонується запровадити в обов'язковому порядку консультацію психолога, щоб здійснити всі можливі дії, які необхідні для збереження нового життя. Пропонується також створити комісію щодо надання порад матерям.

Право на життя включає чотири елементи: право — користування, право-поведінку, право — вимогу та право — претензію. Право на життя може бути охарактеризоване як закріплена нормами права можливість вимагати від інших суб'єктів не порушувати це право та звертатися у випадку порушення його за захистом до органів державної влади і судових органів.

При цьому життя людини трактується як фізичний, психічний, духовний та біосоціальний стан її існування, який виникає з моменту зачаття і продовжує існувати до моменту біологічної смерті людини, визнаної компетентними органами охорони здоров'я. Саме життя людини повинно посідати визначальне становище серед інших соціальних цінностей. Поняття здоров'я - як повноцінний фізичний, психічний, фізіологічний та психологічний стан людини, який залежить від факторів навколишнього середовища та соціальних умов життя людини при відсутності фізичних, моральних страждань та душевних переживань. При будь-якій хворобі людина переживає велике психологічне навантаження, а в багатьох випадках

- і фізичні страждання, тому лише при їх відсутності людина має здоров'я, а право на здоров'я у цивільно-правовому аспекті розглядається як особисте немайнове право, що виникає з приводу особливого блага - здоров'я людини - і є не лише нематеріальним благом, а й великою соціальною цінністю

Моментом припинення права на життя законодавець визначає момент смерті особи. Однак, як і у випадку з “народженням”, поняття “смерті” не має визначення. Але, враховуючи проведення розтинів судово-медичних експертиз, під “смертю” слід розуміти певний стан організму фізичної особи, який посвідчується висновком компетентного медичного органу і характеризується непоправними руйнівними процесами кори головного мозку, які настали внаслідок припинення функціонування життєво важливих систем людини (серцево-судинної, дихальної, нервової).

У підрозділі 2.3. “Сутність права на життя та здоров'я” приділено увагу, правовій характеристиці права на життя та здоров'я. На підґрунті проведеного дослідження робиться висновок, що характерними ознаками права на життя та здоров'я є таке: 1) всі особи зобов'язані утримуватися від дій, які порушують це право; 2) абсолютні права виражаються у формі заборони, 3) суб'єктами даного права є всі фізичні особи, отже порушення цього права може вчинятися з боку будь-якої особи; 4) це складне за змістом суб'єктивне цивільне право особи, яке охоплює низку повноважень фізичної особи, 5) усі суб'єкти є рівними перед законом; 6) позов для захисту абсолютного права на життя та здоров'я може бути подано проти кожної особи, яка порушує право; 7) абсолютні права встановлюються незалежно від волі пасивних суб'єктів; 8) при зіткненні абсолютного права із відносним останнє завжди уступає місце першому; 9) об'єктом права є соціальне благо; 10) своє право на життя та здоров'я особа здійснює на власний розсуд; 11) право на здоров'я абсолютне право, а в деяких випадках “обмежено” абсолютне; 12) це є невід'ємне право.

Юридична природа особистого немайнового права полягає в тому, що це суб'єктивне право, яке є абсолютним правом, виникає та існує в правовідношенні до моменту його порушення, після чого виникає суб'єктивне право на його захист, що існує у відносному правовідношенні.

Право на життя - це елемент загальної правоздатності до народження людини, але після народження - це суб'єктивне право фізичної особи. Правоздатність включає всі права людини, визнає фізичне існування людини, не може бути обмежене за своїм змістом, а суб'єктивне цивільне право може обмежуватися.

Третій розділ дисертації “Зміст права на життя та здоров'я” складається з трьох підрозділів, у яких аналізується зміст права на життя та здоров'я фізичної особи.

У підрозділі 3.1. “Поняття змісту права на життя та здоров'я” запропоновано включити до змісту цивільного права на життя такі права: 1) право повнолітньої особи брати участь у медичних, наукових та інших наукових дослідженнях за особистою згодою, 2) право на зміну (корекцію) статевої належності. 3) право живого донора на згоду на взяття у нього

гомотрансплантанта, кісткового мозку, інших здатних до регенерації анатомічних матеріалів.

Аналіз переривання вагітності як елементу права на життя в Україні, Угорщині, Словаччині та Чехії свідчить, що найбільше правових підстав для здійснення абортів передбачено в Україні. Отже, право на життя не захищається на належному рівні; тому необхідно формувати правосвідомість у людей, виходячи з розуміння того, що дитина у лоні матері також володіє людськими ознаками і має право на життя.

У цьому контексті аналізується система охорони здоров'я - як комплекс заходів, спрямованих на захист здоров'я, попередження і лікування захворювань, забезпечення довголіття людини шляхом поліпшення умов життя, умов праці, побуту, пропагуванням здорового способу життя протягом усього можливого біологічного існування людини.

Досліджено природу цивільно-правових відносин між лікарем та пацієнтом. Право на здоров'я є невіддільним від особистості, тому відносини між лікарем та пацієнтом у випадку реалізації права на здоров'я є за своєю суттю цивільно-правовими відносинами, хоча не завжди набувають цивільно-правової форми. Якщо людина звертається у медичний заклад, то це не змінює немайнового характеру самого блага, яким є право на здоров'я. Збереження здоров'я залежить від одного важливого фактору, а саме — проведення профілактичних дій.

Пропонується авторське визначення терміну “медична допомога” - це комплекс заходів медико-соціального характеру, що включає профілактичну, лікувальну, діагностичну, реабілітаційну, протезно-ортопедичну і зубопротезну допомогу, а також догляд та обслуговування дітей, хворих, непрацездатних та інвалідів. Надання кожного виду допомоги має бути врегульовано нормами цивільного права, що забезпечують зобов'язання щодо надання послуг договором про лікування та обстеження.

У підрозділі 3.2. “Репродуктивні права та право на лікування” дається характеристика репродуктивних прав та права на лікування. Певною гарантією права на репродуктивне відтворення є можливість застосування штучного запліднення та імплантації ембріона, що здійснюються на прохання дієздатної жінки за умов наявності письмової згоди подружжя. Ембріоном вважається плід після зачаття строком до 12 тижнів, а зародок -це вже людська істота, яка розвивається в матці після 12 тижнів

У цьому контексті зазначається відсутність правової регламентації наслідків штучного запліднення транссексуальних осіб, тобто таких, які змінили свою стать. Тому пропонується закріпити на законодавчому рівні, що з моменту зміни статі людина володіє повною цивільною дієздатністю, а тим самим може бути записана батьком чи матір'ю дитини (в СК України в ст. 133 ч.2 “Жінка або чоловік, які змінили стать, можуть бути записані батьком чи матір'ю дитини”).

Відповідно вивчено й проаналізовано питання про необхідність запровадження низки обмежень при штучному заплідненні. По-перше, правом на проведення штучного запліднення повинні бути наділені лише державні клініки, які мають спеціальні ліцензії. По-друге, при Міністерстві охорони здоров'я України необхідно створити спеціальний етичний комітет, перед яким звітуватимуть клініки. По-третє, пропонується закріпити коло суб'єктів, які мають право для звернення за спеціальною медичною допомогою.

При взятті трансплантата у живого донора потрібно: 1) враховувати майновий стан донора, щоб не виявилось, що це була вимушена дія з боку донора; 2) виключити можливість психологічного впливу на донора з метою взяття у нього органу для трансплантації на користь реципієнта; 3) враховувати всі можливі негативні наслідки для живого донора. Розроблення закону “Про діагностику смерті мозку при роботі серця” дозволило б дотримати права людини на здоров'я як за життя так і після смерті.

З огляду на це, пропонується доповнити ст. 16 ч.3 Закону “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині”: “Взяття органів у дитини (неповнолітньої особи) після її смерті дозволяється при наявності письмової згоди батьків (законного представника)”.

При проведенні медичного експерименту пропонується встановити низку правових вимог, а саме: особа повинна мати повну цивільну дієздатність, право вільного вибору, відповідний стан здоров'я, а також наголошується на необхідності закріпити в цивільному законодавстві право громадян вимагати відшкодування моральної шкоди за проведення неякісної стерилізації з вини лікаря.

У підрозділі 3.3 “Права пацієнта на медичну допомогу” досліджуються питання теорії та практики правового регулювання лікарської таємниці. В дисертації зазначається, що це неповний перелік елементів права на здоров'я, оскільки багато прав не визначені ЦК, але застосовуються в медичній практиці, тому потребують правового регулювання. Зокрема, до них треба віднести: право на скликання консилиуму; право на відмову від медичного втручання; право вимоги на припинення лікування. Ці елементи нами розглянуті детальніше в роботі.

З розвитком медицини, науково-технічного прогресу виникають питання, які потребують правового регулювання, серед них права та обов'язки пацієнта при трансплантації, штучному заплідненні, проведенні медичних дослідів тощо. У зв'язку з цим і постає проблема врегулювання прав хворого при прийнятті рішень стосовно життя та здоров'я шляхом забезпечення інформування хворого про наслідки та закріплення прав та обов'язків пацієнта і лікаря на законодавчому рівні. Права пацієнта складаються з таких груп. До першої групи входять основні права та обов'язки сторін договірних правовідносин: право громадянина на

забезпечення його кваліфікованою медичною допомогою, право отримати необхідну інформацію про стан свого здоров'я та відмовитися від неї, вимагати роз'яснення діагнозу, методів лікування та можливих наслідків, право на ознайомлення з медичною документацією, право на скликання консилиуму, право на відмову від лікування та втручання, заміна лікуючого лікаря, право на допуск до пацієнта інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса, адвоката та священнослужителя, а також обов'язки лікаря - ознайомити на вимогу хворого з діагнозом хвороби, необхідними обстеженнями, рекомендованими методами лікування, маніпуляціями, оперативними втручаннями, методами знеболення, ознайомити з можливими наслідками та ускладненнями, надавати необхідні ліки, які є в наявності, інформувати про ускладнення хвороби, забезпечувати проведення необхідного лікування хворого з використанням сучасних досягнень медицини, інформувати хворого про його стан, методи лікування та можливі наслідки після перенесеної хвороби, ведення медичної документації, зберігати лікарську таємницю.

До другої групи належать права та обов'язки, які закріплені за окремими категоріями суб'єктів цих відносин, наприклад, право матері на перебування у стаціонарі з дитиною, яка потребує догляду, обов'язок лікувального закладу інформувати родичів громадянина, доставленого в тяжкому стані до лікарні.

Третю групу становлять права та обов'язки, які є додатковими, тобто виконують допоміжну функцію щодо основного змісту зобов'язання, наприклад, зберігання речей пацієнта у камері схову протягом часу лікування. Таким чином, фізична особа, якій надається медична допомога, є не предметом маніпуляції, а суб'єктом цивільно-правового відношення. Одна з гарантій дотримання гідності, рівності при отриманні медичної допомоги досягається шляхом відкритості та доступності для кожного, тим самим дотримуються права пацієнтів на отримання своєчасної медичної допомоги, тобто при відсутності списку черги хворих. Лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму. Це положення свідчить, що відносини "лікар — пацієнт" - це відносини, які базуються на підставах юридичної рівності і тому належать до сфери цивільно-правового регулювання.

Автор пропонує своє визначення понять "хворий" та "пацієнт". Хворий — це людина, яка має якусь недугу, але не звернулася до лікаря. Пацієнт - це хворий, який лікується у лікаря, тобто обстежується та лікується в медичному закладі.

Обґрунтовується необхідність проведення в окремих випадках (при відсутності свідомості у хворого) медичного втручання без його згоди, а в усіх інших випадках згоду необхідно оформляти у вигляді договору для

забезпечення прав лікаря. У цьому договорі також має бути закріплено право пацієнта на відмову про отримання інформації про стан свого здоров'я. Запропоновано врегулювати ці питання у Законі “Про права та обов'язки пацієнта та лікаря” та Постанові Пленуму Верховного Суду “Про тлумачення прав та обов'язків лікаря та пацієнта при розгляді цивільних справ”. Інформацію, яка відноситься до лікарської таємниці запропоновано поділяти, на п'ять груп: 1) медичні дані; 2) умови виникнення захворювання; 3) інформація для хворого - психотерапевтична; 4) інформація для близьких родичів - достовірна; 5) інші дані (сімейний стан, місце роботи).

Проаналізовано та визначено умови дотримання лікарями та медичним персоналом лікарської таємниці та скликання консилиуму.

Визначені також обов'язки пацієнта: дотримання прав інших хворих; дотримання правил, встановлених у лікарні; співпраця з працівниками сфери охорони здоров'я, виконання вказівок лікаря, медсестри (призначення лікаря, тощо); непорушення прав лікаря.

Рекомендується оформляти відносини між лікарем та пацієнтом у формі цивільно-правового договору, в якому були б передбачені права та обов'язки лікаря і пацієнта. За юридичною характеристикою — це двосторонній, безоплатний та консенсуальний вид договору.

Розділ четвертий “Захист права на життя та здоров'я фізичної особи” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 “Проблема еутаназії” проведено аналіз питань правового регулювання еутаназії, котрі тісно пов'язані з реалізацією права на життя.

На підставі проведеного дослідження пропонується запровадження в науковий обіг понять: “внутрішнє вольове рішення людини” та “зовнішнє вольове рішення інших людей” — для вирішення питання еутаназії. Вони можуть бути застосовані як при активній, такі при пасивній еутаназії.

Для легалізації пасивної еутаназії необхідна наявність таких умов: 1) розвинуте громадянське суспільство з гідним рівнем життя людини (один із принципів, що тільки декларуються нашою державою). Відмову в еутаназії можна розглядати як застосування до людини насилля, жорстокого або такого, яке принижує людську гідність, ставлення, яке імперативно заборонене конституційним законодавством багатьох країн; 2) питання еутаназії повинен вирішувати внутрішнім вольовим рішенням сам хворий, а не члени його сім'ї чи лікар, бо це матиме психологічний вплив на них; 3) високий професійний рівень лікаря, його обізнаність з останніми науковими досягненнями; 4) довіра та впевненість хворого у лікареві повною мірою, коли лікар не буде бачити у хворому майнову вигоду; 5) ідеально працююча адміністративна система прийняття рішення стосовно еутаназії з дотриманням вимог усіх цивільно-правових документів; 6) позитивне ставлення суспільства до хворого, тобто надання хворому всіх майнових

благ та утримання на належному рівні в період хвороби, щоб вимога про смерть не була викликана певними матеріальними проблемами; 7) необхідно, щоб прохання про еутаназію відбувалося в присутності двох свідків, висновок лікарів повинен бути у суворо встановленій формі підписаний головним лікарем медичного закладу. У підсумку пропонується таке визначення: еутаназія - це смерть, яка вчиняється лікарем із співчуття до хворого заради припинення страждань хворого.

У підрозділі 4.2 “Поняття захисту права на життя та здоров'я фізичної особи” досліджуються способи та форми захисту життя та здоров'я в разі їх порушення.

При застосуванні такого способу захисту цивільних прав, як відновлення становища, яке існувало до порушення права і припинення дій, що порушують права на життя та здоров'я, можна говорити лише умовно, тому що іноді зовсім неможливо відновити попередній стан здоров'я людини. Підставою цивільно-правової відповідальності є порушення, яке виникає з протиправної поведінки людини. Таким чином, правом на захист є встановлена охоронною нормою права можливість визначеної поведінки уповноваженої особи в конфліктній ситуації, надана йому з метою захисту суб'єктивного права чи інтересу, який охороняється законом. Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав зводиться до надання особі — власнику особистого нематеріального блага, правових можливостей: вимагати визнання приналежності їй особистого нематеріального блага; наполягати на припиненні дій, що перешкоджають використанню або розпорядженню особистим нематеріальним благом; усувати несприятливі наслідки правопорушення.

Раптові захворювання і нещасні випадки трапляються з людьми на вулиці, підприємстві, в транспорті, в громадських місцях. У питанні реалізації права людини на життя та здоров'я величезну роль відіграє виконання медпрацівником свого професійного обов'язку, якщо він стає свідком загрози життю та здоров'ю якійсь конкретній людині, незалежно від того, де вона працює.

Особливістю цивільно-правового захисту особистих немайнових прав, у тому числі права на життя та здоров'я є те, що він, по-перше, не має яскраво вираженого матеріального характеру (хоча і не виключає його, оскільки немайнову шкоду можна якщо не цілком відшкодувати, то хоча б частково компенсувати), а по-друге, застосовується незалежно від вини порушника.

В Угорщині та Словаччині специфіка цивільно-правових способів захисту особистих нематеріальних благ виявляється в тому, що у випадках порушення нематеріальних благ відбудовна функція захисту застосовується незалежно від провини правопорушника.

У підрозділі 4.3 “Захист життя та здоров'я шляхом компенсації моральної шкоди” проведено порівняльний аналіз компенсації моральної шкоди та проблем, які виникають при застосуванні цього способу захисту порушеного права. Зазначається, що внаслідок певних діянь у відповідній ситуації та конкретних обставинах виникають порушення права на життя та здоров'я. Немайна шкода в Угорщині визнається як пряме чи непряме перешкоджання існуванню та розвитку особистих цінностей (життя, здоров'я). Порушенням особистих цінностей знижується рівень нормальної життєдіяльності людини. Відшкодуванню підлягають лише збитки, заподіяні протиправними діями, і порушують суб'єктивні права особи (майнові - відшкодування збитків у зв'язку з викраденням речей пацієнта із камери схову або особисті немайнові - пошкодження здоров'я). Відзначається, що поняття “фізичні страждання” не збігається за своїм змістом з поняттями “фізична шкода” чи “шкода здоров'ю”. Фізична шкода являє собою будь-які негативні зміни в організмі людини, що перешкоджають його благополучному біологічному функціонуванню, тобто нормальному з медичної точки зору протіканню всіх психофізіологічних процесів в організмі людини. Заподіяння фізичної шкоди суб'єкту спричиняє йому біль і страждання (невротичні стани), призводить до втрати щастя у житті. Якщо шкода завдана особі, то можна вести мову про втрати немайнового характеру (що включають в себе фактичне порушення законних прав) і відсутність наслідків майнового характеру.

Враховуючи те, що проблемою компенсації моральної шкоди залишається нарахування її розміру, пропонується, щоб при призначенні відшкодування враховувалися: 1) тяжкість порушення права; 2) тривалість порушення (чим довше триває порушення, тим більший розмір компенсації - і навпаки); 3) кількість порушених особистих немайнових прав. Майновий або фізичний стан потерпілого у цьому випадку немає значення; 4) суд може відмовити у відшкодуванні шкоди, якщо позивач сам порушив закон і при цьому був травмований.

У дисертації проаналізована також така категорія відшкодування у цій галузі, як “винагорода за біль”. Запропоновано введення компенсації моральної шкоди при порушенні договору на лікування, коли має компенсуватися “психічна шкода”, завдана порушенням договору (пред'явлення позову у зв'язку з наданням неякісної медичної допомоги), тобто компенсація певних хвилювань, викликаних фізичними стражданнями.

У **Висновках** містяться загальні підсумки результатів, одержаних у процесі дисертаційного дослідження Основними з них є такі:

1) право на життя не має економічного або майнового змісту, право ж на здоров'я в деяких випадках може мати грошову оцінку. Ці права

виникають у людини з моменту народження і є елементом правоздатності, але після народження стають суб'єктивним правом фізичної особи;

2) право на життя має абсолютний характер. Змістом особистих абсолютних прав є суб'єктивні особисті права та відповідні обов'язки; а право на здоров'я “обмежено” абсолютне;

3) право на життя є невід'ємним правом фізичної особи, виникає з приводу особливої категорії об'єктів - немайнових благ, які неможливо відокремити від конкретної особи, а тому має особистий характер;

4) право на життя та здоров'я полягає в можливості уповноваженої особи вимагати від інших осіб утримуватися від дій, що порушують ці права;

5) особисті немайнові права природного характеру - право на життя, здоров'я - належать усім фізичним особам з моменту народження та незалежно від право- і дієздатності, тоді як обсяг та ступінь реалізації цих прав залежить від статусу фізичної особи, наявності громадянства тощо. Під особистим немайновим правом розуміється суб'єктивне право, що виникає з приводу благ, позбавлених економічного змісту, яке тісно пов'язане з особистістю уповноваженої особи та індивідуалізує її, має специфічні підстави виникнення і припинення;

6) життя людини — це фізичний, психічний, духовний та біосоціальний стан існування людини, який виникає з моменту зачаття і продовжує існувати до моменту її біологічної смерті людини, визнаної компетентними органами охорони здоров'я. Разом із тим, право на життя виникає з моменту народження. Здоров'я людини - це стан повноцінного фізичного, психологічного життя людини, відсутність фізичних або духовних страждань;

7) пропонується введення в науковий обіг поняття “внутрішнє вольове рішення людини” та “зовнішнє вольове рішення (рішення інших)” при застосуванні еутаназії; сформульовано поняття еутаназії та умови для легалізації пасивної еутаназії за внутрішнім вольовим рішенням людини;

8) пропонується передбачити відповідальність лікаря при проведенні стерилізації;

9) захист права на життя та здоров'я має здійснюватися, зокрема, шляхом компенсації моральної шкоди, яка проводиться незалежно від віку, стану здоров'я, майнового стану. Суд при призначенні компенсації повинен оцінювати глибину моральних страждань, враховуючи фактичні обставини, під час яких завдана моральна шкода, та індивідуальних особливостей потерпілого. Однак доцільно визначити верхню і нижню межу, з урахуванням тяжкості заподіяного душевного переживання;

10) з метою вдосконалення цивільного законодавства стосовно порушеної проблеми пропонується: внести зміни до ЦК України у вигляді запровадження договору на лікування, обстеження та втручання. Статтю 281 п.4 викласти у такій редакції: “Хворий має право письмово відмовитися від

лікування у випадках, коли стан його є безнадійним”. “При свідомості фізична особа має право залишити заповіт стосовно розпорядження своїм життям”. Також необхідно внести зміни в ЦК шляхом запровадження цивільно-правового договору на лікування, та прийняти Закон України “Про права та обов'язки пацієнта”, Закон “Про діагностику смерті мозку при роботі серця”.

Частину 3 статті 16 Закону “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині” пропонується викласти у такій редакції: “Взяття органів у дитини (неповнолітньої особи) після її смерті дозволяється за наявності письмової згоди батьків (законного представника)”.

Редакцію частини 2 статті 133 Сімейного Кодексу України викласти у такому вигляді: “Жінка або чоловік, які змінили стать, можуть бути записані батьком чи матір'ю дитини”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Булеца С.Б. Історичний процес виникнення та розвитку особистих немайнових прав //Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць. - Одеса: Юрид. література, 2004. - № 23. -С. 167- 172.

2. Булеца С.Б. Правові питання еутаназії //Держава і право.- К.: ІДП НАНУ, 2004. - Вип. 26. - С. 359 - 364.

3. Булеца С.Б. Право на життя зародку: Цивільно правове регулювання штучного переривання вагітності (аборту) //Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. - Одеса: Юрид. л-ра. - 2004. - № 22. - С. 585 - 591.

АНОТАЦІЯ

Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правової регламентації: порівняльно-правовий аналіз регулювання в Україні, Угорській, Словацькій та Чеській республіках. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеська Національна юридична академія, Одеса, 2005.

Дисертація присвячена комплексному цивільно-правовому дослідженню права фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкта цивільно-правового регулювання шляхом порівняльного аналізу матеріалів України, Угорської, Словацької та Чеської республік та визначення шляхів удосконалення їх правової регламентації. Розглянуто елементи права на життя та здоров'я, систематизовано їх характерні риси, на основі яких

запропоновано визначення права фізичної особи на здоров'я, охорону здоров'я, медичну допомогу. Визначена правова природа права на життя та здоров'я.

Проведено порівняльний аналіз, розглянуто зміст права на життя та здоров'я і запропоновано шляхи подолання прогалин у законодавстві.

Запропоновано запровадження в науковий обіг договору на лікування та обстеження, також обґрунтовано легалізацію пасивної еутаназії та закріплення прав пацієнтів на законодавчому рівні. Проаналізовані особливості та проблеми захисту права на життя та здоров'я.

Внесено пропозиції до чинного законодавства України, розроблено рекомендації щодо його застосування в практичній діяльності як юристів, так і медиків.

Ключові слова: права людини, особисті немайнові права, право на життя, право на здоров'я, право на медичну допомогу, лікарська таємниця, еутаназія, пацієнт, моральна шкода.

АННОТАЦІЯ

Булеца С.Б. Право физического лица на жизнь и здоровье как объект гражданско-правовой регламентации: сравнительно-правовой анализ регулирования в Украине, Венгерской, Словацкой и Чешской республиках. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 -гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. Одесская Национальная юридическая академия, Одесса, 2005.

Диссертация посвящена комплексному гражданско-правовому исследованию права физического лица на жизнь и здоровье как объекта гражданско-правового регулирования путём сравнительного анализа законодательства Украины, Венгрии, Словакии и Чехии и определению путей усовершенствования. В работе уделяется внимание генезису прав человека как основы права на жизнь и здоровье, а также анализируются нормы, действующего законодательства, направленные на обеспечение и охрану права на жизнь и здоровье.

Исследуется понятие личных неимущественных прав, жизни, здоровья, права на жизнь, права на здоровье, охраны здоровья, медицинской помощи и сформулировано их определение. Охрана здоровья — это система государственных и общественных мероприятий, направленных на защиту здоровья, предупреждение и лечение заболеваний и обеспечение долголетия человека. Медицинская помощь - это комплекс мероприятий медико-социального характера, включающих профилактическую, лечебную, диагностическую, реабилитационную, протезно-ортопедическую и

зубопротезную помощь, а также обслуживание детей, больных, неработоспособных и инвалидов.

Определено, что право на жизнь и здоровье — это субъективное абсолютное право физического лица. При этом акцентируется внимание на том, что право на жизнь как субъективное право - это абсолютное право, поскольку защищает от нарушения со стороны всех, кто на него может посягнуть.

Детально исследуются элементы права на жизнь, а именно репродуктивные права и право на лечение. Содержание гражданского права на жизнь включает следующие элементы: 1) медицинские, научные и другие исследования, которые проводятся с согласия совершеннолетнего пациента; 2) право на смену (коррекцию) пола; 3) право живого донора на взятие у него гомотрансплантата, костного мозга, других анатомических материалов. Медицинские, научные и другие исследования могут проводиться только с согласия совершеннолетнего физического лица (на основе договора), и лицо может в любой момент потребовать расторжения договор.

Исследуются правовые понятия “больной” и “пациент” и предлагается определение указанных категорий.

В контексте исследования вопросов обеспечения права на здоровье исследуются такие принципы лечения: лечение — основное задание врача путём обеспечения развития медицинской науки и доверия между пациентом и врачом; основное право больного - это право выбора; врач и больной - это партнеры; - правоотношения между пациентом и врачом — гражданские; врач при принятии решений независимый, если есть согласие больного на лечение; обеспечение развитие профессиональной подготовки врача.

Рассмотрена проблема защиты прав на жизнь и здоровье путём компенсации их обладателю морального ущерба.

Ключевые слова: права человека, личные неимущественные права, право на жизнь, право на здоровье, право на медицинскую помощь, врачебная тайна, эвтаназия, пациент, моральный вред.

SUMMARY

Buletsa S.B. The Right of The Physical Body for Life and Health as the Object of Civil Law Regulation: Comparative Law Analysis of Regulation in Ukrainian, Hungarian, Slovakian and Czech Republics.- Manuscript.

The thesis is competed for a scientific degree-candidate of science in Law in the speciality 12.00.03 - Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. The Odessa National Law Academy, Odessa, 2005.

The thesis is devoted to complex civil law research of the right of the physical body for life and health as the object of civil law regulation by means of comparative analysis of Ukrainian, Hungarian, Slovakian and Czech data and

defining the means of perfection of their law regulation. The element of the right for life and health considered in the thesis and their characteristic features on the basis of which one offers the definition of the right of the physical body for health, health protection and medical help are systematized. The law nature life and health are defined.

The content of the right for life and health is considered and the filling of the gaps in legislation is introduced.

It is offered to introduce in to scientific circulation the contract for medical examination and treatment, the legalization of passive euthanasia and security of the patients' rights on the civil law level are grounded. The peculiarities and problems of the protection of rights for life and health are analyzed in the thesis. Taking into account the law data of Ukrainian, Hungarian, Slovakian and Czech the motion to the legislation in force have been brought forward and the recommendation consenting its application in practical activity of the lawyers as well as medical men has been elaborated.

Key words: rights of a person, personal non-property rights, the right for life, the right for health, the right for medical help, doctor's secret, euthanasia, patient, moral offence.